

УДК 655.413:050

Л. Й. Піскозуб

РОСІЙСЬКІ ЖУРНАЛИ З ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ТА РЕДАГУВАННЯ

Стаття присвячена проблемам та перспективам ринку російських періодичних видань з видавничої справи та редагування на сучасному етапі. На основі здійсненого дослідження запропоновано модель українського фахового журналу з видавничої справи.

The article is devoted to the problems and prospects of the Russian magazines from publishing business and editing on a modern stage. On the basis of the conducted research the embodiment is offered to the model of the Ukrainian professional magazine from publishing business.

Найоперативнішим джерелом науково-технічної інформації (відомостей про документи і факти, отримані під час наукової, науково-технічної, виробничої і суспільної діяльності) є періодичні видання, що виходять через певні інтервали часу, постійним для кожного року числом номерів, що не повторюються за змістом, з типовим оформленням, нумерованими та (або) датованими виданнями, що мають однакову назву і зазвичай однакові обсяг та формат [8, с. 85, 89].

Сьогодні поглиблюється криза на ринку української фахової періодики з видавничої справи. Зникнення «Книжкового огляду», а тепер і «Палітри друку», загострює проблему створення якісно нового, наукового журналу для видавців. Журналу, в якому б висвітлювались проблеми видавничого ринку України та світу, наводилися відомості теоретичного та практичного спрямування, була розроблена тісна співпраця із постійними читачами та передплатниками. Цінним для втілення нового видання у практику буде досвід північного сусіда України — Росії.

Видавнича справа одна з найбільш динамічних та прибуткових галузей економіки Росії. Розроблений російськими книговидавцями і прийнятий 1 грудня 1995 р. Федеральний закон «Про державну підтримку засобів масової інформації та книговидання Російської Федерації», за яким видавцям, поліграфістам і журналістам надавалися державою нечувані пільги (нульова ставка податку на додану вартість, на прибуток, пільги щодо оренди приміщень тощо) сповна «запрацював» після швидкого подолання загальнонаціональної кризи 1998 р. Якщо в 1999 р. було видано 50 тис. назв книг і брошур, то минулий рік щодо цього показника став рекордним — понад 70 тис. назв загальним накладом 542,3 млн примірників. Для порівняння — в Україні торік видано 10,6 тис. назв книг і брошур накладом 50,3 млн примірників. Найбільше зростання кількості видань зафіксовано у тематичному розділі «Наукові та науково-популярні видання» та «Літературно-художні видання» [11, с. 216]. Так, серед видавничих

організацій, які випускають не менше 52 назв книг на рік (одну книгу на тиждень), майже половину складають навчальні та наукові центри. Однак середній наклад таких книг від 300 до 500 примірників [11, с. 236].

Російським науковим журналам, дотичним до видавничої справи, властива тенденція до постійного зростання та диференціації. У Росії, на наукові журнали припадає не менше половини від загальної кількості, які охоплюють до 2/3 всієї друкованої наукової інформації, зареєстровано близько 30 часописів, більш чи менш пов'язаних з російським видавничим бізнесом. Пропонуємо класифікувати обрані для дослідження російські часописи на наукові періодичні видання, що наближені до видавничої справи або ж є складовою певних її дисциплін.

Цю групу становлять: 1) *вузькоспеціальні часописи* («Текстология» та «Научная книга»). Часопис «Текстология» успішно публікується із 2000 р. та представляє наукові дослідження провідних російських текстологів та психолінгвістів, літературознавців, академіків та громадських діячів (А. І. Юрченка, В. П. Беляніна, Н. А. Морозова, Б. В. Томашевського, Д. С. Лихачова). Також редколектив журналу запровадив постійний випуск наукової класики, яка з певних причин, давно не публікувалась. У першу чергу відбираються видання, корисні для організації навчального процесу (відомості про ці видання вміщено під рубрикою «Вивлиофика»). Цінними для текстології як науки є праці відомого графолога Н. А. Городко, які зібрані та опрацьовані у рубриці «Уголок старейшего почерковеда».

За тематичним спрямуванням журнал «Научная книга» (додаток журналу «Наука в России») близький до групи книгознавчих журналів, однак охоплює, передовсім, відомості про випуск наукового книговидання, діяльність провідних наукових видавництв та організацій, містить розвідки з історії російського книговидання. Серед провідних рубрик журналу — «Над чем работают ученые» статті про видання, що готуються до друку. Споріднена до попередньої — рубрика «На книжную полку», де називаються книги, які вже вийшли друком та наявні у продажу у видавництві та інших магазинах, де можна придбати продукцію видавця. Таким чином, читачі журналу стають поінформованими про ті видання, які будуть опублікованими найближчим часом, так і отримують інформацію про те, де можна придбати книги чи журнали (зі всіх згаданих часописів матеріали такого характеру містяться лише у часописі «Научная книга»). У рубриках «Трибуна издателя» та «История книги. Книговедение» зібрані наукові статті.

2) *Книгознавчі періодичні видання із поодинокими статтями з видавничої справи.*

До цієї, найчисельнішої групи зараховуємо журнали «Читающая Россия», «Книжное дело», «Книжный бизнес», «Панорама читающей России» та «Курьер печати». Під книгознавчими журналами розуміємо ті періодичні видання, які висвітлюють основні події на ринку книжкового та періодичного

життя Росії, інформують читачів про найновіші надходження з різних галузей знань та друкують рецензії провідних спеціалістів, визначають рейтинги найкращих видань за певний проміжок часу та за ключовими характеристиками (до прикладу кращі видання, які вийшли друком у видавництві «Инфра-М» за останні півроку), дають оцінку певним явищам, які відбуваються у книжковій галузі країни, пропонують шляхи поліпшення стану книжкової торгівлі тощо.

У зв'язку з розвитком ринкових відносин у видавничій справі, характер фахової періодики суттєво змінився. Поруч із виходом традиційних видань почався випуск журналів, орієнтованих, насамперед, на оперативну комерційну інформацію, рекламу видавничих, поліграфічних і книготоргових послуг. У сучасній фаховій періодиці більше уваги присвячується питанням економіки книги, маркетингу як складової ланцюга «видавець-читач» та практики менеджменту в книжковій справі. Рідше друкуються матеріали, дотичні до історико-книгознавчих проблем.

Журнал видавничо-інформаційного центру «Роспечать» — «Читающая Россия» не містить серйозних наукових статей, його основним завданням є інформування про новини книговидавання, нові призначення керівників галузі. У ньому публікуються повідомлення про міжнародні ярмарки, життя бібліотек та видавництва, огляди нових книг та журналів [4].

Кращим видавничим проектом, який висвітлював проблеми ринку розповсюдження друкованої продукції в Москві, був журнал «Витрина читающей России». Рубрика «Медиаизмерения» знайомила читачів із рейтингом продажів періодичних видань різної тематики за регіонами та часом випуску видань, статистикою та опитуваннями. «Основою» журналу стала рубрика «Распространение», з якої читачі дізнавалися всі новини на ринку друкованої продукції гуртом та вроздріб. «Родзинками» журналу були розповіді про людей, які визначають майбутнє російських ЗМІ («Персона»), новини конкуруючих компаній («Новости компаний»), події в коридорах влади, нові призначення, тенденції, «пряма мова» представників влади («Коридоры власти»), а також нові закони, коментарі та обговорення, юридичні консультації («Законодательство»). Минулого року журнал припинив своє існування.

«Книжное дело» — ілюстроване періодичне видання, яке дає широку та всебічну картину сучасного стану видавничої справи та книжкової торгівлі. У ньому читач знайде свіжі матеріали про діяльність видавництв, хроніку подій на ринку книги, галузеву офіційну інформацію, статті з питань сучасної поліграфії та видавничої справи (у тому числі і з настільних видавничих систем), бібліотекознавства, авторського права, бібліофільства та мистецтва книги. Часопис містить практичні поради видавцям-початківцям, редакторам, а також оказіональні рубрики із соціології читання, маркетингу, книжкової торгівлі, цін на книги тощо. Журнал регулярно представляє «Портрети» — статті, присвячені найбільшим російським книгознавцям — І. Є. Баренбауму,

Є. А. Дінерштейну, С. Л. Пеміровському, Н. М. Сікорському та ін. У журналі також представлений розділ «Памятные книжные даты» — замітки про ювілеї, дотичні до книги та видавничої справи. Ця рубрика займає прогалину, пов'язану з припиненням випуску однойменного збірника видавництва «Книга».

У 1990-х роках почало виходити періодичне видання інформаційно-маркетингового центру «Альвис» — «Книжный бизнес» з підзаголовком «журнал для професіоналів». «Книжный бизнес» — суто комерційний орган, метою якого є інформування професійних працівників галузі про кон'юнктуру книжкового ринку, динаміку цін за видами літератури за місяць, кількістю сторінок у книжках, а також маркетингові дослідження читацьких уподобань за віком і освітою, частотою відвідування книжкових магазинів і сумою разової купівлі, аналізом незадовільного попиту за розділами літератури, структурою мотивів відвідування книжкового магазину, групуванням за читацькою поведінкою, рівнями задоволення попиту різних категорій читачів тощо. Основна частина матеріалів журналу оформлена у таблицях. Це так звані «Індекси продажів» — відомості про книги, які продаються максимальними накладками у найбільших московських магазинах, етапі котировок роздрібного ринку Москви тощо. У журналі вміщено розлогі статті під рубрикою «Тема номера» (до прикладу тема серпневого номера за 2006 р. — «Блеск и нищета нового книжного бизнеса» у таблицях та діаграмах, обсяг статті — 9 журнальних шпальт).

Найбільш популярне щотижневє галузевє видання, що присвяченє питанням ринку друкованих ЗМІ і дистрибуції — «Курьер печати» вміщує матеріали про стан ринку преси, розвиток його сегментів, видавничі новини, галузеві ініціативи, нові технологічні розробки та потреби друкарського ринку. Серед основних рубрик журналу — «Новости рынка печатных СМИ», «Издательское дело» і «Розница/Опт».

3) *Періодичні видання, які висвітлюють відомості із суміжних галузей знань.* До цієї групи належать часописи «Научно-техническая информация» і «Университетская книга» та збірник «Книга-Исследования и материалы».

У провідному сучасному комплексному науково-книгознавчому продовжуваному виданні «Книга. Исследования и материалы» основну увагу читача привертають теоретичні та практичні питання із книгознавства («Теория и методология книговедения», «Современное книжное дело», «Деятели книги», «Книговедческая периодика»), бібліотекознавства («Библиотекведение», «Библиофилия»), історії та мистецтва книги, редагування («Теория и практика редактирования»). Високий авторитет збірника забезпечувався завдяки запрошенню до його підготовки провідних російських та закордонних фахівців з різних галузей науки про книгу: А. С. Мильнікова, А. А. Сидорова, М. М. Сікорського та ін. Збірник здійснював важливу археографічну роботу, регулярно публікуючи листування, мемуари, щоденники та інші архівні документи,

уводячи в науковий обіг праці видатних теоретиків та практиків книжкової справи. Наукова та джерелознавча цінність збірника підвищується великою кількістю іконографічних та ілюстративних матеріалів.

Тематичний зміст журналу «Университетская книга» складається з двох частин: у першій частині журнал публікує аналітичні статті відомих вітчизняних дослідників процесу створення навчальної книги, проводить порівняльні аналізи навчальних видань з різних дисциплін; друга частина журналу знайомить читача більш ніж з 400 новинками книжкового ринку поточного місяця. Основні рубрики журналу: «Официальная информация» (документи Міністерства освіти Російської Федерації у галузі навчального книговидання для вищої школи), «Мир издательств», «Книжное дело» (знайомить читачів з найсучаснішими технологіями і розробками російських та закордонних діячів книги). Окремо заслуговує на увагу рубрика «Школа историй», в якій регулярно друкуються нариси з історії російського книговидання заслуженого працівника культури А. Г. Глухова. Показовою є також рубрика «Книга в строку» зі списком найпопулярніших книг Росії. У той же час журнал «Научно-техническая информация», який готує до друку інститут «ВИПITI», публікує дослідження про наукову комунікацію, інформатизацію та інформаційні потоки, інформаційне забезпечення бібліотек, документознавство та термінологію (у рубриці «Общий раздел»); проблеми захисту інформації, інформаційно-пошукові системи («Организация информационной работы»), тезауруси та публікації з класифікацій документів («Документальные источники информации») тощо. Популярними рубриками журналу також є «Информационные системы», «Информационный анализ» та «Автоматизация обработки текста».

Цільове призначення конкретизує характер та тип видання, вказує на його мету, завдання та програму [1, с. 27]. Часописи «Научно-техническая информация» і «Университетская книга» та збірник «Книга. Исследования и материалы» визначені як науково-практичні, за вимогами державного стандарту ГОСТ 7.60-2003. Журнали «Читающая Россия», «Книжное дело» та «Книжный бизнес» зазначені як науково-практичні та інформаційно-аналітичні. У цьому випадку — це своєрідне поєднання наукових та інформаційних часописів, результат інформаційної продукції, що забезпечує інформаційні потреби елітарного читача, та можливість скористатися матеріалами теоретичного та практичного характеру. Показовим є цільове призначення «Курьера печати», який належить до галузевих інформаційно-аналітичних журналів, що видаються галузевими міністерствами на базі відомчих науково-дослідних інститутів. Як інформаційно-аналітичний, ідентифікує себе часопис «Панорама читающей России».

Так, подекуди, натрапляємо на деякі «неточності» при формулюванні цільового призначення. Дедалі частіше видавці «створюють» нові форми часописів, що є реакцією на кількісне обмеження різновидів наукових журналів, визначених стандартом. Зокрема незрозуміло, що мали на увазі видавці, коли

поєднували у цільовому призначенні «Научной книги» терміни «науковий» та «інформаційно-виробничий журнал». Згідно з ГОСТ 7.60-2003 не існує інформаційно-виробничих часописів, а є категорії виробничо-практичних, наукових та інформаційних журналів. У журналі «Текстология» цільове призначення взагалі відсутнє. Хоч журнал має дуже чітке тематичне спрямування та усталену читачку аудиторію, та все ж, цільове призначення потребує уточнення.

У виданнях Російської книжкової палати, як результатах аналітико-синтетичного перероблення інформації, цільове призначення вказується у поодиноких випадках. Так, наприклад, чотири видання («Книжная торговля», «Издательское дело», «Библиотечное дело и библиография» та «Маркетинг. Консалтинг. Аудит. Реклама. Информация. Издательское дело. Средства массовой информации») визначені як науково-технічні та довідкові інформаційні збірники.

Отже, видавці нерідко вдаються до об'єднання в одному часописі чи збірнику властивостей різних типів видань (наукового та інформаційного), що з одного боку, ускладнює структуру часопису та створює нагромадження матеріалу, але з другого, сприяє високому рівню знань читачів та розширенню потенційної читачкої аудиторії.

До визначальних ознак періодичних видань належать також мета і завдання, програмні цілі часопису. У сучасних книгознавчих та часописах із відомостями суміжних галузей ці ознаки, на жаль, подаються вкрай рідко. У переважній більшості видавці просто дублюють цільове призначення чи тематичну спрямованість видання. Із розглянутих вище часописів лише три містять формулювання щодо програмних цілей часописів. У часописі «Университетская книга» програмні цілі визначені так: на своїх сторінках журнал намагається подати усі останні новини навчальної літератури для вищих навчальних закладів, новини видавничого світу і бібліотечної спільноти, офіційні документи Міністерства освіти Російської Федерації та інших міністерств і відомств. Основа концепції журналу «Курьер печати» — задоволення інформаційних, політичних та комерційних інтересів професійної спілки видавців і розповсюджувачів з метою становлення цивілізованого ринку поширення преси в Росії. «Курьер печати» дозволяє завжди бути в курсі останніх новин галузі, перспектив і прогнозів розвитку ринку, а у підсумку більш чітко планувати свій бізнес.

Не краща ситуація і з визначенням читачьких груп. Найчастіше ця «основна, і навіть єдина типоформуюча ознака» [10, с. 17] використовується для того, щоб підкреслити, виділити журнал із масиву конкурентів, звернути на видання увагу читачів. Один із кращих часописів для вищих навчальних закладів «Университетская книга» наголошує, що журнал адресований керівникам та викладачам вузів, бібліотечним працівникам, фахівцям видавництва та книготорговельних організацій, методистам та авторам навчальної літератури. Ознака читачького призначення, сформульована у досить довільній формі, вказана у збірнику «Книги Российской Федерации»:

видання використовується, в основному, у довідковій роботі бібліотек, але може бути корисним для дослідників, які займаються вивченням певного напрямку діяльності. Проте таке визначення, мабуть, підійшло б до будь-якого іншого видання Книжкової палати Росії. А ось у збірнику «Библиотечное дело и библиография» уже зазначено, що він розрахований на бібліотекарів, бібліографів, вчених, викладачів, аспірантів та студентів, для використання в довідково-бібліографічній роботі та інформаційних службах.

Засновники часопису «Курьер печати» подають відомості про читацьке призначення журналу у такий спосіб: основною читацькою аудиторією журналу «Курьер печати» є найактивніші учасники видавничого ринку та розповсюдження. Це оптові підприємства, керівники служб просування, розповсюдження та маркетингу видавничих організацій, головні редактори провідних видавництв, тобто люди, які безпосередньо займаються питаннями просування і збуту видавничої продукції. На основі проведених маркетингових досліджень читацької аудиторії журналу, видавці достатньо точно визначають категорії читачів за приналежністю до галузей медіабізнесу, за характером спеціалізації, а також прослідковують напрямки розповсюдження журналу за регіонами Росії і закордоном. Отже, сферами діяльності читачів є: 34% зайняті у видавництвах, 66% — у компаніях з розповсюдження друкованої продукції. За статусом і спеціалізацією читачів: 12% — генеральні директори та головні редактори; 45% — керівники відділів реклами, маркетингу та просування; 34% — керівники комерційних відділів та відділів продажу; 9% — провідні менеджери відділів.

Визначальною ознакою обраних для аналізу періодичних видань є періодичність. Завдяки періодичності створюється потенційна напруга, а при її належному рівні — досягається ефект очікування [6, с. 230]. Щотижневий «Курьер печати» тримає позиції першості за ознаками цільового призначення та періодичності, подає відомості про себе найбільш точно та відзначається високою оперативністю виходу у світ. Авторитетні російські часописи «Научная книга», «Книжное дело», «Книжный бизнес», «Университетская книга» та «Научно-техническая информация» зберігають чітку тенденцію до щомісячного випуску. Щорічно з'являються «Читающая Россия» та збірник «Книга. Исследования и материалы» (виходить із незмінною періодичністю, налічує понад 84 випуски). Не повідомляє відомостей про періодичність своєї появи лише новостворений «Панорама читающей России», який продовжує традиції «Витрины читающей России».

Суттєво розрізняються і накладі російської наукової періодики. Звісно, ці формальні ознаки зазначені далеко не у всіх виданнях, оскільки більшість видавців зберігають їх у таємниці. Подекуди на відомості про наклад можна натрапити у мережі Інтернет, зокрема на тих сторінках, які подають загальну інформацію про російську періодику. Так, з ряду згадуваних видань, найвищий наклад у «Научной книги» — 16 тис. примірників, наступним йде книгознавчий часопис «Читающая Россия» — 15 тис. Із значним відривом від них «почесне

місце» займає «Книжное дело» — 6 тис. примірників. «Университетская книга» (3 тис. примірників) та «Курьер печати» (2500 примірників). Безумовний лідер за обсягом видань, — покажчик «Книги Российской Федерации», у якому інформація про нові надходження зібрана та опрацьована в середньому у 6–9 томах на рік. Другу позицію займає «Книга. Исследования и материалы», його обсяг налічує понад 400 сторінок. Трохи менший покажчик «Книжная летопись» — 300 сторінок. Обсяг «Научной книги» та часопису «Книжное дело» коливається у межах 100–180 сторінок.

У більшості випадків обсяг кожного видання, незалежно від ознак читачького та цільового призначення, мети видання та його програми, залежить від тієї кількості матеріалу, яка є актуальною та потрібною на певний період часу.

Як бачимо, ринок російських журналів із видавничої справи насичений професійними виданнями, проте серед них також немає часопису, який би подавав теоретичні питання з видавничої справи, інформацію про фахові світові видання та основні закономірності їх функціонування у сучасних умовах, звертав увагу на новітні технології у сфері видавничої справи і редагування тощо.

Тому для запровадження у видавничий обіг фахового журналу із видавничої справи на українських теренах, не можемо орієнтуватися лише на одне провідне видання, а вважаємо цінним досвід усіх перелічених груп журналів, зокрема «Книжного бизнеса» з його тяжінням до розлогіх маркетингових досліджень. «Курьер печати» з аналітичними розвідками про розвиток усіх сегментів ринку періодичних видань, «Книжное дело» з оригінальними рубриками про соціологію читання, а також галузеву офіційну інформацію, «Книга. Исследования и материалы» з відомостями про історію видавничої справи та книгознавства, «Витрина читающей России» з даними про основні події в коридорах влади, нові призначення, закони і державні стандарти та коментарі до них.

1. Акопов А. И. Методика типологического исследования периодические шостий (на примере специальных журналов). Иркутск, 19X5. 2. Антонова С. Г. и др. Редакторская подготовка изданий: Учеб. Антонова С. Г., Васильев И. И., Жарков И. А., Коланькова О. В., Ленский Н. Н., Рябинина Н. З., Соловьев В. И.; Под общ. ред. Антоновой С. Г., д.ф.н. М., 2002. 3. Налашев Л. О научном журнале // Научно-техническая информация. Серия I. 1970. № 5. С. 3–4. 4. Волкова Л. Л., Андреева О. В. Книговедческая периодика: Учеб.пособ. М., 1998. 5. Дзюбенко Г. Сучасна журнальна періодика. Загальна характеристика, типологія, основні функції та принципи // Стиль і текст. № 3. 6. Зелінська Н. І. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів, 2002. 7. Кушнарченко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів: Підруч. 3-тє вид., стер. К., 2006. 8. Плющенко В. Л., Шкрабак І. В., Словенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навч. посіб. К., 2004. 9. Прохоров Е. І. Типологии периодической печати. Проблемы и тенденции развития типологической структуры современной периодики. М., 1995. 10. Соловьев В. И., Рябинина Н. Э. Редакторская подготовка периодических изданий: Учеб. пособ. М., 1993. 11. Тимошик М. С. Видавничий бізнес: Погляд журналіста, видавця, вченого. К., 2005. 12. Щербаков А. С. Организация работы редакции журнала: Учеб. пособ. для вузов по специальности «Журналистика». М., 1987.